

ХДПУ, 1999. — С.38. **3.** *Габермас Ю.* Залучення Іншого: Студії з політичної теорії. — Львів: Астролябія, 2006. **4.** *Габермас Ю.* Філософський дискурс Модерну. — К.: «Четверта хвиля», 2001. — С. 290. **5.** *Мід Дж.* Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста. — К.: Український центр духовної культури, 2000. — С.123. **6.** *Озадовська Л.В.* Парадигма діалогічності в сучасному мисленні: Монографія. — К.: Вид.ПАРАПАН, 2007. — С.154. **7.** *Тейлор Ч.* Джерела себе. Творення новочасної ідентичності. — К.: Дух і літера, 2005. — С.650. **8.** *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис. — М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. — С.32.

Надійшла до редакції 29.03.2008 р.

Лариса Саракун

САРАКУН Лариса Петрівна — здобувач кафедри філософії і політології Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Сфера наукових інтересів — теорія культури, актуальні питання управління сферою культури.

ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Провідні тенденції сучасного світового розвитку так чи інакше пов'язані з глобалізацією — вони або породжені нею, або протидіють їй. Глобалізаційний поступ розглядають як якісно новий етап історичного розвитку людства, за якого глобальні трансформації зумовлені об'єктивними причинами, а якісні показники цього процесу визначаються новими технологіями та відповідними формами суспільних зв'язків і форм співжиття. Глобалізація є глибинним перетворен-

ням різнорідного світового соціального простору в єдину глобальну систему, у якій безперешкодно переміщуються і взаємодіють інформаційні потоки ідей, цінностей і їх носії, а також капітали, товари і послуги, стандарти поведінки і моди, видозмінюючи світоуявлення, діяльність соціальних інститутів, суспільств та індивідів.

Глобалізація як об'єктивний процес розвивається і поглиблюється незалежно від наших бажань (і навіть усупереч їм). Як все у світі, вона має позитивні і негативні наслідки. При цьому «позитивність» і «негативність» нерівномірно розподіляються по країнам і регіонам. Паралельно з означеним процесом йде глокалізація — процеси диференціації і поляризації, інтеграції і фрагментації, глобалізації і «територізації» світу. Ці процеси взаємопов'язані і здійснюються на основі перерозподілу привілеїв і дискримінації, багатства і бідності, сили і безсилля, свободи і залежності (поділ країн світу на Центр, тобто країни «золотого мільярда», Напівпериферію і Периферію (до останньої відносять Росію, Україну та інші країни СНД).

У багатогранному й суперечливому глобалізаційному процесі економічні, політичні й фінансові компоненти не тільки співіснують, але і взаємо-перетинаються з соціально-культурними компонентами. Одним з найбільш рельєфних проявів такого різноманіття стає глобальна переорієнтація культури, в якій все частіше уживаються поняття «світова культура», «глобальна культура», «трансформаційні культурні потоки» та ін. Ці поняття визначають реально існуючі прагнення до усвідомлення соціокультурного сприйняття всесвітніх глобалізаційних процесів. У науковій літературі є різні точки зору вчених і політиків на те, коли почалася глобалізація (в період великих географічних відкриттів за версією Філіпа Моро Дефарджа, чи в другій половині ХХ ст. внаслідок швидкого розвитку НТР за Теодором Левіттом та Кеніче Омае). Цей процес у наш час пов'язують з початком 60-х рр. ХХ сторіччя [3, с.54].

Одним із чинників глобалізаційних трансформацій стали засоби масової інформації, які відображають зміни, що відбуваються в сучасному світі, формують у нашій свідомості уявлення про світ, про місце і роль людини в ньому. Саме завдяки щоденному впливу засобів масової інформації на свідомість, відчуття, уявлення людей сучасний світ став мобільнішим, ніж раніше. Будучи все більш інтенсивними, інформаційні потоки могли б сприяти формуванню всебічно розвиненої особистості, проте своєю масштабністю і ступенем впливу на людей вони породжують протилежну тенденцію — всесвітню уніфікацію. Західні, насамперед, американські ЗМІ по всьому світу розповсюджують імідж масової культури, яка справляє деморалізуючий вплив на свідомість та поведінку, породжує людину маси, провідними характеристиками якої є відсутність глибоких і всебічних інтересів, нерозвинена емоційна сфера, конформізм, прагнення бути таким як всі, агресивність.

Загальнолюдські цінності витісняються рекламою та піаром. ЗМІ несуть загрозу нівелювання особистості. Реклама пропагує «побутову культуру» — предмети повсякденного вжитку репрезентуються як цінності вищого гатунку, а стиль зводиться до насолоди від користування товарами та послугами. Глобальні інформаційні мережі сприяють уніфікації особистості, загрожують психічному здоров'ю людини, деформують свідомість шляхом інформаційних маніпуляцій, що призводить до депресивних станів, звуження соціальних зв'язків, скорочення міжособистісного спілкування.

Відчуження свідомості в глобалізаційну добу посилюється внаслідок ідеологічної експансії вестернізованих цінностей, нав'язування споживацького світогляду та заміни традиційних культур примітивними зразками масової культури в масштабах всієї планети. Відчуження від традиційних цінностей, втрата національної ідентичності, збіднення духовного розмаїття людства стають формами сучасного відчуження свідомості, призводять до заглиблення кризи в духовній сфері [7, с.37–40].

Аналізуючи об'єктивні причини відтворення та поширення відчуження в сучасній цивілізації і піддаючи принциповій критиці масове суспільство (і породжену ним масову культуру), відомий іспанський філософ Х.Ортега-і-Гассет у роботі «Повстання мас» попереджав про небезпеку бездумного вторгнення «натовпу» у витончені сфери культури, в літературу, музику та інші форми естетичного освоєння дійсності. Ця критична лінія по відношенню до масової культури знайшла подальше продовження і конкретизацію в працях К.Рант-Мілса, В.Беньяміна, Т.Адорно, М.Хоркхаймера і багатьох інших філософів.

Критичні стріли, що випускаються на адресу масової культури, розповсюджуються, як правило, в інтелектуальному середовищі, а споживачами її продукції є широкі маси населення. Через свою примітивність, зверненість до тривіальних життєвих ситуацій, масова культура набуває все більшого поширення в сучасному світі. Властива їй експансіоністська спрямованість отримує нові можливості з появою масових комунікацій, де вирішальну роль відіграють супутникове телебачення та Інтернет, які всебічно сприяють обміну науковими ідеями, розвитку освіти, встановлення і поглиблення міжнародних і міжособистісних контактів, але цими благами користуються окремі групи суспільства. Тому, наприклад, у Південній Азії, де проживає четверта частина населення світу (23%), користувачі Інтернет складають менше 1%. Англійська мова використовується майже у 80% всіх сайтів, що проходять через цю мережу, хоча розмовляють даною мовою менше 10% населення планети. Це створює передумови для вестернізації, головним чином американізації культурних потоків. У все більш монополізованій індустрії розваг, де діють три головні кити — кінематограф, музика і телебачення, посилюється домінування американської продукції [4, с.481].

Новий «культурний інтервенціонізм», що ґрунтується на сучасних інформаційних технологіях і прагне до насажден-

ня у всіх регіонах світу американізованих варіантів культури і споживацької системи цінностей, натрапляє на зростаюче неприйняття, а нерідко і опір національних і регіональних культурних еліт не тільки в країнах, що розвиваються, але і в такій висококультурній країні, як Франція. А це означає, що глобалізація, яка посилюється всупереч її найактивнішим противникам, не веде до зникнення національних інтересів ні в економіці, ні в політиці, ні тим більше в культурі. Глобально взаємопов'язаний світ зовсім не є безнаціональним, а поширювані в ньому стандарти вестернізованої, переважно американізованої, культури неспроможні на даному етапі стати еталоном єдиної світової культури.

Деякі дослідники виражають сумнів у тому, що економічна глобалізація автоматично породжує глобалізацію культури. Автор широко відомої праці «Зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтон вважає, що активно нав'язувана всьому світу американська гегемонія «приводить до відродження незахідних культур у всьому світі» [8, с.130]. Політолог і соціолог Дж. Нейсбіт стверджує, що «глобалізація економіки супроводжуватиметься ренесансом у мовному і культурному самоствердженні». У результаті цього «шведи стануть більш шведськими, китайці — більш китайськими, а французи ... — більш французькими» [6, с.114].

У своєму реальному і суперечливому розвитку, в якому позитивні тенденції взаємоперетинаються з негативними, глобалізація не є і не може в самій своїй суті бути уніфікацією і гомогенізацією суспільства і культури. Зрозуміло, що через іманентні сутнісні особливості вона охоплює різні процеси уніфікацій: інформаційних, комунікаційних, високих технологій. Проте, на відміну від твердження, що висунутого М.Уотерсом, згідно якому в процесі глобалізації «стираються географічні межі соціальних і культурних систем» [2, с.3], у своєму реальному здійсненні глобалізація не здатна уніфікувати специфіку територіально-географічних

просторів, етнонаціональних особливостей різних народів, специфічні риси їх мов і культур. Ці особливості найтіснішим чином пов'язані з природно-ландшафтною специфікою території їх мешкання. Але вони ж невід'ємні від специфічної своєрідності рідної мови і національної культури. У процесі історичного розвитку виникають і розширюються міжетнічні, міжмовні і міжкультурні взаємодії тих, хто є сусідами і віддаленіших один від одного в просторовому відношенні народів. У результаті такої взаємодії різні соціокультурні і мовні системи виявляються взаємопов'язаними, що відкриває можливості взаємодії і взаємозбагачення різних культур.

Хоча багатьом, особливо американським захисникам глобалізації, поглиблення останньої уявляється безперечною перемогою транснаціональних компаній над національними інтересами, насправді ж глобальна економічна інтеграція не може остаточно витіснити з сучасного світу специфічні шляхи соціокультурного розвитку окремих суспільств у їх локально-географічних просторах. Посилення міжнародної культурної інтеграції і єдність людства під впливом глобалізації не може відбуватися (і інтерпретуватися) поза тим, що локалізує їх національний потенціал. Не можна не погодитися з відомим німецьким дослідником культури К.-Л. Аппелем, який стверджує, що культурні зразки складаються із загальнозначущих ідей і тих цінностей, які обґрунтовані локальною традицією [1].

Європейські країни, розташовані як на заході, так і на сході цього континенту, прагнуть у соціокультурному відношенні не стільки глобалізуватися в уніфікованому інформаційно-комунікативному середовищі, скільки зайняти своє специфічне місце в глобальному співтоваристві, а найважливішим специфікуючим чинником в їх самостійному розвитку стає соціокультурна ідентифікація. Сьогодні не можна не визнати, що європейські народи у своїй соціокультурній ідентифікації використовують не тільки американські, а й інші

моделі, інші способи і стилі життя, інші ціннісні орієнтації і сенсожиттєві прагнення. Тому не лише французи чи німці, але і багато інших народів (у тому числі й українці) не прагнуть бути схожими тільки на американців. Американізований варіант глобалізації розглядається і оцінюється частіше всього як прагнення обмежити, відсунути на задвірки цивілізаційно-культурного розвитку реально існуючу варіативність у формуванні і функціонуванні різних національних культур у сучасному багатокультурному світі. У європейських країнах з недовір'ям і побоюванням ставляться до спроб теоретиків глобалізації здійснити експансію американізованої моделі суспільства і культури та пристосувати весь світ до орієнтирів і потреб цієї моделі.

Стосовно України зазначимо, що її культура віддавна наражається на ризик послідовної втрати національно-культурної ідентичності, а позиції її витісняються ерзацами масової культури. Хоч у нашому типові масової культури це проглядає ще й у набутті рис третинності й наслідування. Державна стратегічна політика України зі сприяння та розвою національних форм культури й досі залишається тільки декларованою. Вона «ходить» навколо абстрактної пропаганди духовності, а вимоги піднести традиційні зразки культури до сучасного рівня обертаються їх підведенням під іноземні штампи. З іншого боку, зрозуміло, що Україна не повинна задовольнятися лише внутрішньо-національними здобутками, а має прагнути посісти власне місце у світовій культурі.

Охарактеризовані особливості і зміни соціокультурного сприйняття глобалізаційних трансформацій у сучасному світі більшістю дослідників оцінюються не як неминучі самі по собі, а з урахуванням локальної соціокультурної своєрідності кожної країни. Адже кожен індивід, кожен народ сприймає культурно-нівелюючі сюжети, образи, картини, народжені глобалізацією інформаційно-комунікаційних процесів, через своєрідний «соціокультурний екран», в якому запрограмовані

певні духовно-етичні засади, сконструйовані національною культурою, що розвивається народом. Звідси виникає нова, раніше неіснуюча глобальна проблема — як під натиском «культурного імперіалізму» зберегти соціокультурну ідентичність кожного етносу, бо у ході глобальних трансформацій нівелюються відмінності між країнами, народами, етнічними групами, що призводить до зниження розмаїття світового співтовариства як системи. При цьому культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, руйнацією культурного середовища. Етнокультурне знеособлення набуває загрозуючих розмірів. Частішими стають випадки нехтування суверенністю держав, національними культурами, господарськими традиціями, національно-етнічними імперативами, у результаті чого деякі вчені схиляються до оцінки глобалізаційних процесів як ідеологічної експансії атлантизму (О.С. Панарін, А.І. Неклеса та ін.).

З огляду на зазначені загрози стає життєво важливою розробка сучасними країнами власної політичної стратегії, що спирається на міцну соціокультурну основу. Концептуальною передумовою і теоретичною парадигмою такого роду політичних стратегій повинна стати заміна ідеологічного тиску групи високорозвинених (у технологічному і економічному відношенні) країн на принципи рівноправної економічної, науково-технічної, політичної, соціокультурної взаємодії різних країн і культур. Кожна держава, спираючись на базові цінності свого народу, його традиції, менталітет, національну культуру, може і повинна зберігати свої суверенітет, незалежність, самобутність за допомогою розробки і реалізації власної стратегії входження в глобалізаційні процеси.

Розробка такої стратегії передбачає науково-обґрунтований аналіз ситуації, що склалась, з урахуванням наявних ресурсних можливостей і обмежень, розуміння всього комплексу нових завдань в умовах глобалізації, вибір пріоритетів і ефективного інструментарію їх рішення. Звичайно ж, до цього необхідно

додати тверду політичну волю щодо здійснення обраної стратегії і оптимального використання наявних матеріальних, фінансових, природних, соціокультурних ресурсів.

Цей категоричний імператив ХХІ ст. набув особливої актуальності в Україні, перед якою в процесі постіндустріальних і глобалізаційних трансформацій замаячила загроза відтиснення на периферію сучасного світу, перетворення на другорядну державу, в сировинний додаток високорозвинутих країн. Наша держава, її владні еліти поставлені перед невідворотністю усвідомлення, що для бажаного прориву в постіндустріальну, інформаційну епоху необхідне різке прискорення інноваційних процесів, що органічно поєднують технологічне оновлення всіх сфер суспільного життя (починаючи з економіки) з пріоритетним розвитком і ефективним використанням потужним пластів культури і «людського капіталу» — головного ресурсу інновацій в умовах глобалізації. Окрім цього, щоб знайти гідну відповідь на сучасні глобалізаційні виклики в стратегічному плануванні постіндустріального розвитку, необхідно активізувати дипломатичну самостійність України, використовуючи досягнення її духовної культури з метою зміцнення своїх позицій у світовій спільноті держав, що, поза сумнівом, додасть нового динамізму її економічному, технологічному і соціокультурному розвитку.

Означений ракурс значення духовної культури спонукає по-новому підійти до виявлення її особливостей і ролі в сучасному світі, насамперед у контексті розуміння її як цільового набору взаємопов'язаних ідей, ідеалів, символів, норм, цінностей, які потужно впливають на свідомість і вчинки людей. Ідеологія, що базується на такому фундаменті, повинна бути охарактеризована, інтерпретована і використана як система, що управляє людьми за допомогою виявлення, концентрації і мобілізації їх ідеалів, переконань і сенсожиттєвих орієнтацій заради досягнення певної мети.

Особливу актуальність розробка і реалізація такої системної ідеології, що управляє людьми і соціально-культурними процесами, набуває в тих країнах, які (як це відбулося в Україні, Росії, Білорусі, інших державах СНД на початку 90-их років ХХ ст.) опинилися в ситуації ідеологічного лихоліття, світоглядної плутанини і деградації життєво-важливих сенсів, у колапсі політичного, економічного і соціокультурного розвитку. Значення цілеспрямованої ідеологічної доктрини в таких ситуаціях визначається саме тим, що вона в тісній єдності з культурою і неодмінній опорі на її цінності є живильним ґрунтом формування сенсожиттєвих орієнтацій населення. Більш того, вона одночасно стає провідником сенсів-орієнтацій у вигляді чітко позначених сенсозмістовних управлінських рішень щодо керованих об'єктів — окремих індивідів, соціальних груп, суспільства в цілому. Тим самим вона перетворюється на інструмент активної дії, що ефективно впливає на процеси управління особистісними і груповими ресурсами, а також всіма видами ресурсів соціуму. Саме у таких ситуаціях раціонально сприйняті життєво-важливі сенси, що емоційно переживаються, стають могутньою консолідуючою силою, здатною об'єднати сотні, тисячі і мільйони людей в цілях культурного звеличення своєї країни, забезпечення в ній високої якості життя і духовного розвитку людини.

У таких умовах сенсонасичена управлінська дія на соціальні інститути, громадські об'єднання і окремі індивіди створює сприятливі передумови і можливості для обрання народом влади, чітко орієнтованої у своїх діях на вироблення і реалізацію стратегічних цілей розвитку країни.

У результаті цього в суспільстві створюється необхідна для його розвитку відповідність ресурсів і цілей, виникаючих проблем і способів їх оптимального розв'язання. Принципово важливо в таких умовах брати до уваги, що матеріальні ресурси частіше всього співвідносяться з оперативно-тактичними напрямками і способами рішення виникаючих проблем, а

нематеріальні, духовні, соціокультурні — із стратегічними. Крім того, слід мати на увазі, що помилки, провали і кризи в духовній сфері, в галузі культури надзвичайно складні у визначенні і каузальній характеристиці, тривалі в часі і вимагають у своєму подоланні величезних витрат інтелектуальних, духовних і матеріальних ресурсів.

Суть необхідної в умовах глобалізації ідеологічної трансформації управлінської діяльності полягає в осмисленому і цілеспрямованому переході від управління людьми (за допомогою міфів і маніпуляцій свідомістю) до управління ними за допомогою усвідомлених життєво-важливих сенсів, сконцентрованих в культурі, в світосприйнятті і самоідентифікації народу. Така трансформація передбачає як неодмінну умову активізацію всіх конструктивних суспільних сил, а також мобілізацію максимуму ресурсів суспільства на рішення цільових стратегічних завдань. При цьому стає обов'язковою вимогою вибудовування певної ієрархії сенсів, бо коли не спрацьовують загальносистемні сенси вищого рівня (місія, стратегічні цілі держави), то створюється широкий простір для дії часткових сенсів окремих соціальних груп (наприклад, олігархів або радикальних опозиційних угруповань), які вважають за краще спиратися на тіньові (нелегітимні) ресурси і способи їх застосування, а також на маніпулятивні ідеологічні технології. Тільки у разі з'ясування і реалізації загальнонаціональних управлінських сенсів, що базуються на створених народом і виплеканих його історією цінностях культури, створюється простір для досягнення системної ефективності рішень, що приймаються. Саме у країнах, що здійснюють системну постсоціалістичну трансформацію суспільства, — в Україні, Росії, Білорусі та ін. — зароджується і вибудовується одна з найважливіших функцій ідеології в її єдності з культурою, а саме — здійснювати потужний вплив на формування системи координат, в яких протікають трансформаційні процеси. Означена єдність поступово стає

тим ґрунтом, який живить цілий спектр суспільних настроїв, спрямованих на пошук свого місця і ролі в сучасному світовому процесі. Цей пошук супроводжується формуванням нового політичного, економічного та культурного середовища, управління котрим вимагає нового системного мислення, нових кваліфікацій і нових управлінських якостей. Держава ж відіграє ключову роль як розробник глобальних правил, або як коригувач внутрішньої політики з урахуванням глобальних імперативів. Могутність держави сьогодні визначається вже не стільки володінням природними чи фінансовими ресурсами, скільки інтелектуальною й управлінською кваліфікацією і загалом задіяним людським капіталом. Тому перед Україною постає таке глобальне завдання як оздоровлення стимулювання інноваційної діяльності завдяки збільшенню інвестицій в людський капітал. У таких випадках вищому керівництву країни, її політичним лідерам необхідно чітко і публічно визначити сенсозмістовне ядро соціальної системи, що трансформується, або, простіше кажучи, визначити, до чого ця система повинна прагнути. Саме такий ідеологічний ракурс управлінської стратегії необхідний в Україні, де висунута і обґрунтована стратегічна мета — побудова сильної, процвітаючої країни, що забезпечує високу якість життя своїх громадян, їх соціальний і духовний розвиток в координатах національної і світової культури.

Література

1. *Appel K. — L., Hosle V. Simon-Schaefer R. Globalisierung. Herausforderung fur dies Philosophie. Bamberg, 1998.*
2. *Waters M. Globalization. — L. — N — Y., 1995.*
3. *Арыстанбекова А. Глобализация. Объективная логика и новые вызовы // Международная жизнь. — 2004. — № 4 — 5.*
4. *Бабосов Е. М. Основные тренды развития национальных культур в условиях глобализации // Человек, культура и общество в контексте глобализации современного мира. — Минск:*

Наука, 2005. — С. 478 — 489. **5.** Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія. — К.: Батьківщина. — 2001. — С. 10. **6.** Нейсбит Дж. Мегатренди. — Москва, 2003. **7.** Рудницька Т. «Інтеграція» і «вестернізація» життєвого світу особистості в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 2. **8.** Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. — Москва, 2003. **9.** Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.). — Монографія. — К: Генеза, 2005. — С. 189 — 223.

Надійшла до редакції 26.02.2008 р.

Костянтин Кислюк

КИСЛЮК Костянтин Володимирович — кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри історії та теорії культури Харківської державної академії культури. Сфера наукових інтересів — філософія історії в різноманітні її формоутворень в історії світової і вітчизняної культури.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІОСОФІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

На сьогодні цілком очевидним у найрізноманітніших галузях гуманітарного знання є українознавчий ухил досліджень. Підраховано, наприклад, що за останнє десятиліття XX ст. було надруковано 379 найменувань навчальних видань з історії для вузів, з них безпосередньо: 167 — з історії України, 52 — із всесвітньої історії [6, с.17]. Зрозуміло, що це явище відображує нагальну суспільно-політичну потребу у складанні простору уявлень, навколо якого має завершитися формуван-